

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Навчально-науковий інститут права

С. Я. ВАВЖЕНЧУК

ДОГОВІРНЕ ПРАВО

У двох томах

Том I

ТЕОРІЯ
ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО
ДОГОВОРУ

Підручник

Харків
«Право»
2022

УДК 347.44
В12

*Рекомендовано Вченою радою Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(Протокол № 4 від 25 жовтня 2021 р.)*

Рецензенти:

Ішин М. І. – доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, заслужений юрист України, завідувач кафедри трудового права та права соціального забезпечення Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Яроцький В. Л. – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри цивільного права № 2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

Рябоконт Є. О. – кандидат юридичних наук, доцент, в. о. завідувача кафедри цивільного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Вавженчук С. Я.

В12 Договірне право : підручник : у 2 т. Т. І. – Харків : Право, 2022 – 632 с.
ISBN 978-966-998-346-6 (т. 1)
ISBN 978-966-998-346-6

У підручнику викладаються основні положення правового регулювання договірних відносин.

На основі норм цивільного, господарського законодавства України, основних міжнародних нормативно-правових актів, судової практики та юридичної доктрини розкриваються основні положення та структура договорів у приватному праві. Наводиться правовий аналіз груп договорів, характеристика юридичної природи договірних відносин, склад та форма договірних правовідносин, механізму захисту та майнової відповідальності у разі порушення суб'єктивних договірних прав або обов'язків.

Для науковців, студентів юридичних факультетів, інститутів, суддів, адвокатів та інших практикуючих юристів.

УДК 347.44

ISBN 978-966-998-346-6 (т. 1)
ISBN 978-966-998-346-6

© Вавженчук С. Я., 2022

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	8
-----------------	---

ГЛАВА 1 ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ ДОГОВІР

§ 1. Поняття та значення цивільно-правового договору	12
§ 2. Класифікація цивільно-правових договорів	42
2.1. Поняття та способи класифікації цивільно-правових договорів	42
2.2. Консенсуальні та реальні договори	47
2.3. Односторонні та взаємні договори	59
2.4. Відплатні та безвідплатні договори	65
2.5. Основні та попередні договори	67
2.6. Договори на користь контрагентів та на користь третіх осіб	74
2.7. Вільні та обов’язкові договори	79
2.8. Договори з взаємопогодженими умовами та договори приєднання	88
2.9. Зобов’язальні та речові договори	94
§ 3. Свобода цивільно-правового договору та її межі	103
3.1. Поняття свободи цивільно-правового договору	103
3.2. Обмеження свободи цивільно-правового договору	113

ГЛАВА 2 УКЛАДЕННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ДОГОВОРУ. ДОГОВІРНІ УМОВИ

§ 1. Поняття укладення цивільно-правового договору та договірних умов	119
1.1. Моделі укладення цивільно-правового договору	119
1.2. Оферта, істотні умови договору	129
1.3. Акцепт	150
§ 2. Укладення цивільно-правового договору в обов’язковому порядку	163
§ 3. Укладення цивільно-правових договорів на біржах, аукціонах, конкурсах	170
3.1. Генеза укладення цивільно-правових договорів на біржах, аукціонах, конкурсах	170
3.2. Укладення договорів на біржах	172

3.3. Публічні торги по реалізації майна, на яке звернене стягнення в порядку виконавчого провадження.....	181
3.4. Укладення договорів про публічні закупівлі.....	185

ГЛАВА 3

ФОРМА ТА ДЕРЖАВНА РЕЄСТРАЦІЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ДОГОВОРУ

§ 1. Поняття та види форми цивільно-правового договору	200
§ 2. Усна форма цивільно-правового договору.....	206
§ 3. Письмова форма цивільно-правового договору	207
§ 4. Наслідки недотримання форми цивільно-правового договору.....	211
§ 5. Державна реєстрація цивільно-правового договору.....	216

ГЛАВА 4

ВИКОНАННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ДОГОВОРУ

§ 1. Загальні положення про виконання договірних зобов'язань	221
§ 2. Поняття належного виконання договірних зобов'язань	223
§ 3. Суб'єкт прийняття виконання та суб'єкт виконання	227
3.1. Суб'єкт прийняття виконання	227
3.2. Суб'єкти виконання	227
3.3. Виконання зобов'язання за наявності множинності суб'єктів договірних зобов'язань	228
§ 4. Предмет виконання договірних зобов'язань.....	231
4.1. Поняття предмета виконання договірних зобов'язань	231
4.2. Предмет виконання в альтернативному договірному зобов'язанні	231
4.3. Предмет виконання в факультативному договірному зобов'язанні	232
§ 5. Спосіб виконання договірних зобов'язань.....	235
§ 6. Місце виконання договірних зобов'язань	243
§ 7. Строк (термін) виконання договірних зобов'язань	246
7.1. Поняття строку (терміну) виконання договірних зобов'язань.....	246
7.2. Прострочення виконання договірних зобов'язань.....	249

ГЛАВА 5
ЗМІНА ТА ПРИПИНЕННЯ
ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ДОГОВОРУ

§ 1. Поняття підстави зміни та припинення договору	252
1.1. Поняття зміни та припинення договору	252
1.2. Правові моделі зміни договірною зобов'язання	254
1.3. Правові моделі припинення договірною зобов'язання	254
§ 2. Зміна, розірвання договору	266
§ 3. Зміна або розірвання договору у зв'язку з істотною зміною обставин.....	274
§ 4. Юридичні наслідки зміни або розірвання договору	277
§ 5. Форма зміни або розірвання договору	281

ГЛАВА 6
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ
ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

§ 1. Загальні положення про забезпечення виконання договірних зобов'язань	286
§ 2. Неустойка.....	292
§ 3. Поручка	296
§ 4. Гарантія	301
§ 5. Завдаток.....	309
§ 6. Застава.....	312
§ 7. Притримання	325
§ 8. Право довірчої власності.....	332

ГЛАВА 7
ОХОРОНА ТА ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

§ 1. Охоронні цивільні правовідносини.....	342
1.1. Поняття охоронних цивільних правовідносин	342
1.2. Об'єкт охоронних цивільних правовідносин	361
1.3. Суб'єкти охоронних цивільних правовідносин	372
1.3.1. Цивільна правосуб'єктність	372
1.3.2. Поняття суб'єктів охоронних цивільних правовідносин.....	388
1.3.3. Суб'єктна композиція охоронних цивільних правовідносин	391
1.4. Зміст охоронних цивільних правовідносин	394
1.4.1. Поняття змісту охоронних цивільних правовідносин	394

1.4.2. Право на захист цивільних прав як суб'єктивне право	402
1.4.2.1. Поняття та структура суб'єктивного права на захист цивільних прав	405
1.4.2.2. Суб'єктивне охоронне цивільне право на свої дії (поведінку). Теорія секундарного охоронного цивільного права	418
1.4.2.3. Особливості суб'єктивного охоронного цивільного права на свої дії (поведінку).	426
1.4.3. Суб'єктивний охоронний обов'язок	428
§ 2. Механізм превентивної охорони та захисту цивільних прав.....	443
2.1. Поняття охорони та захисту цивільних прав	443
2.2. Поняття механізму превентивної охорони та захисту цивільних прав.....	464
2.3. Стадії механізму превентивної охорони та захисту цивільних прав.....	466
2.3.1. Стадія регламентації превентивної охорони та захисту цивільних прав	467
2.3.2. Функціонально-організаційна стадія механізму превентивної охорони та захисту цивільних прав	468
§ 3. Елементи механізму захисту цивільних прав.....	474
3.1. Форми захисту цивільних прав	474
3.1.1. Поняття форми захисту цивільних прав	474
3.1.2. Класифікація форм захисту цивільних прав.....	481
3.2. Способи, заходи, засоби захисту цивільних прав.....	496
3.2.1. Поняття способів, заходів та засобів захисту цивільних прав.....	496
3.2.2. Види способів, заходів, засобів захисту цивільних прав.....	511
3.2.2.1. Види способів, заходів, засобів захисту цивільних прав: доктринальні підходи.....	511
3.2.2.2. Відновлювальні та запобіжні (припиняючі) способи, заходи, засоби захисту цивільних прав	514
3.2.3. Визнання права.....	518
3.2.4. Відновлення правового становища, яке існувало до правопорушення.....	519
3.2.5. Визнання правочину недійсним.....	520
3.2.5.1. Поняття визнання правочину недійсним як способу захисту цивільних прав, види недійсних правочинів.....	520

3.2.5.2. Правочин, який дієздатна фізична особа вчинила у момент, коли вона не усвідомлювала значення своїх дій та (або) не могла керувати ними	528
3.2.5.3. Правочин, який вчинено під впливом помилки.....	529
3.2.5.4. Правочин, який вчинено під впливом обману	530
3.2.5.5. Правочин, який вчинено під впливом насильства.....	532
3.2.5.6. Правочин, який вчинено у результаті зловмисної домовленості представника однієї сторони з другою стороною.....	533
3.2.5.7. Правочин, який вчинено під впливом тяжкої обставини (кабальний правочин).....	537
3.2.5.8. Фіктивний правочин.....	538
3.2.5.9. Удаваний правочин	540
3.2.5.10. Наслідки недійсності правочину.....	541
3.2.6. Примусове виконання обов'язку в натурі.....	545
3.2.7. Самозахист цивільних прав.....	548
3.2.7.1. Поняття та структура самозахисту цивільних прав	548
3.2.7.2. Межі здійснення самозахисту цивільних прав	567
3.2.8. Відмежування засобів превентивної охорони від засобів захисту цивільних прав	577

ГЛАВА 8

ДОГОВІРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

§ 1. Поняття та функції договірної відповідальності	579
§ 2. Підстава та умови договірної відповідальності	587
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ	600

*Договір існував, існує та буде існувати,
адже він – частина кровоносної
системи суспільства.*

===== ПЕРЕДМОВА

Представлений на суд читача підручник присвячено фундаментальній темі, яка у приватному праві завжди була предметом уваги та відображає погляд щодо договорів з огляду на структурно-системний підхід із поглибленим доктринальним складником.

Не секрет, що у правовій науці доволі багато робіт, присвячених тим чи іншим договорам. Заради справедливості варто відмітити дискретність знань у сфері договірної права, адже в науковому просторі наявні наукові праці, що доволі часто віддзеркалюють абсолютно різне розуміння одних і тих самих договорів, їх місця в системі договорів або їх динаміки, правових наслідків невиконання договірних зобов'язань тощо.

Збереження пріоритетів розвитку договірної права у приватному праві можливе лише за умови ефективного правового поля. Зміна пріоритетів економіки, її цифровізація сприяє розвитку договірних відносин, а отже, і цивільного законодавства в цілому. Цивільний кодекс України (далі – ЦК України) врахував нагальну потребу в необхідності підвищення ролі договору. Про наведене можливо судити із значної кількості статей Книги п'ятої ЦК України, що регулюють окремі види договірних зобов'язань, на відміну від Цивільного кодексу УРСР 1963 р. (далі – ЦК УРСР 1963 р.) та численних нормативно-правових актів, що покликані регламентувати договірні відносини. Беручи до уваги динаміку розвитку приватно-правових відносин, варто виходити з розширеного законодавчого розуміння функцій цивільного договору, упровадження нових видів договорів (лізингу, консигнації, довірчого управління майном, факторингу, франчайзингу, ренти та ін.). Сучасний розвиток цивільного законодавства у посткодифікаційний період сприяє усуненню перепон для учасників цивільних відносин щодо укла-

дення непоіменованих договорів, договорів змішаного типу, електро-
нних договорів. Це дозволяє підходити доволі гнучко до регулювання
договірних відносин у тому чи іншому сегменті економіки та при-
швидшити майновий обіг.

Незважаючи на існування розвинутої багаторівневої нормативно-
правової бази, яка врегульовує договірні відносини, чинне законодав-
ство України містить і плями правового вакууму, низку нормативних
неузгодженостей, норми, які в різний спосіб врегульовують одні й ті
самі договірні відносини. Окреслена ситуація дала поштовх для авто-
ра сформувати на рівні приватно-правової доктрини авторську «не-
сучу» конструкцію договірного права та механізму захисту договірних
прав. Крім того, нагальна потреба дослідження договірних зобов'язань
окреслена контурами об'єктивного існування в сьогоденні потреб
юридичної практики та приватноправової теорії.

За таких обставин особливу увагу приділено правовій природі до-
говору, класифікації договорів, укладенню, зміні, припиненню дого-
вору, правовій природі окремих договорів, їх структурі, суб'єктному,
об'єктному складу, змісту та формі договірних зобов'язань, способам
забезпечення виконання договірних зобов'язань, правовим наслідкам
невиконання або неналежного виконання договірних прав та обов'язків,
механізму захисту договірних прав. Синтез опрацьованого матеріалу
склав підвалини для поглибленого осмислення, а в ряді випадків і пе-
реосмислення сутності багатьох правових конструкцій договору. Біль-
ше того, у процесі дослідження правового регулювання договірних
відносин з'ясовано гостру необхідність здійснення подальшої наукової
розвідки у сфері проблем договірного права.

При написанні цієї праці використано як класичні, так і сучасні
наукові, навчальні матеріали у сфері цивільного, трудового, конститу-
ційного права, теорії права. Підручник ґрунтується на численних пуб-
лікаціях автора (підручниках, навчальних посібниках, монографіях,
наукових статтях, тезах тощо) та в тій чи іншій мірі відображає власні
раніше опубліковані наукові результати. Як наслідок, у частині раніше
опублікованих автором (частково або повністю) наукових результатів,
ця праця не містить нових наукових результатів. Зокрема, у підручни-
ку використано власні результати, що були раніше оприлюднені авто-
ром у підручнику «Договірне право», дисертації на здобуття науково-

го ступеня доктора юридичних наук «Проблеми захисту і охорони конституційних трудових прав працівників в умовах ринкової економіки», монографії «Система захисту і охорони конституційних трудових прав працівників», підручнику «Охорона та захист трудових прав працівників».

Пропонований увазі читача підручник виконано на базі кафедри трудового права та права соціального забезпечення Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Основні результати роботи пройшли апробацію в педагогічній, науково-дослідній та практичній діяльності автора. Зокрема, положення підручника обговорювалися членами Національної академії правових наук України, науковцями Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Навчально-наукового інституту «Юридичний інститут ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», суддями, адвокатами, юристами-практиками й отримали схвальні відгуки. Матеріали підручника лягли в основу проведення занять із приватноправових дисциплін на юридичних факультетах, у Навчально-науковому інституті права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Навчально-науковому інституті «Юридичний інститут ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана».

Висловлюю слова самої глибокої вдячності своїм батькам, адже без їх підтримки вказана праця не побачила би світ, науковому колективу кафедри трудового права та права соціального забезпечення Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, її завідувачу – д.ю.н., проф., академіку НАПрН України, заслуженому юристу України М. І. Іншину, а також усім, хто ознайомився з рукописом під час роботи над ним та висловив цінні побажання, що сприяли вдосконаленню цієї праці. Окрему подяку за допомогу в підготовці підручника висловлюю керівництву Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка та його директору – д.ю.н., проф., академіку НАПрН України, кавалеру Ордена княгині Ольги III ступеня О. П. Орлюк, д.ю.н., проф. Т. О. Дідичу, д.ю.н., доц. І. А. Мацелюх, к.ю.н. М. Б. Мельник. Також хочу подякувати завідувачу кафедри ци-

вільного та трудового права Навчально-наукового інституту «Юридичний інститут ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», д.ю.н., проф. А. В. Омельченку, в. о. завідувача кафедри цивільного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, к.ю.н., доц. Є. О. Рябоконю, завідувачу кафедри цивільного права №2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, д.ю.н., проф., члену-кореспонденту НАПрН України, заслуженому діячу науки і техніки України В. Л. Яроцькому.

Користуючись нагодою, щиро завдячую майбутнім читачам за відгуки і критичні побажання (e-mail: aadvokat@gmail.com).

З повагою,
доктор юридичних наук, професор, професор кафедри трудового права та права соціального забезпечення Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, вчений секретар Науково-консультативної ради Конституційного Суду України
С. Я. Вавженчук

Глава 1

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ ДОГОВІР

§ 1. Поняття та значення цивільно-правового договору.

§ 2. Класифікація цивільно-правових договорів.

2.1. Поняття та способи класифікації цивільно-правових договорів.

2.2. Консенсуальні та реальні договори.

2.3. Односторонні та взаємні договори.

2.4. Відплатні та безвідплатні договори.

2.5. Основні та попередні договори.

2.6. Договори на користь контрагентів та на користь третіх осіб.

2.7. Вільні та обов'язкові договори.

2.8. Договори з взаємопогодженими умовами та договори приєднання.

2.9. Зобов'язальні та речові договори.

§ 3. Свобода цивільно-правового договору та її межі.

3.1. Поняття свободи цивільно-правового договору.

3.2. Обмеження свободи цивільно-правового договору.

Опанувавши матеріали цієї глави, ви будете ЗНАТИ:

юридичну природу договірної зобов'язання, ознаки договору та місце договору в системі договірних зобов'язань, а також УМІТИ:

орієнтуватися в системі нормативно-правових актів, на основі яких здійснюється правове регулювання договірних відносин.

§ 1. ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ДОГОВОРУ

Неможливо заперечити тезу про те, що одним із головних показників цивілізованого суспільства в усі часи був і продовжує залишатися його правовий потенціал. Означений правовий потенціал якнайкраще роз-

кривається через реалізацію загальнодозвільного методу правового регулювання. Вказане ґрунтується на «регламентарній» тенденції законодавця, адже відповідно до ст. 3 Конституції України права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави¹. У такий спосіб законодавець зміщує акцент правового регулювання в бік не юридичної норми (як можливо помітити з історії розвитку приватного права), а договору. Тобто в умовах сьогодення відбувається рельєфна трансформація правового поля, адже, враховуючи положення ЦК України та положення нового ТК України, можливо помітити розширення розуміння механізму реалізації прав і свобод шляхом виходу за рамки механізму реалізації закону. Як наслідок, позитивістську концепцію не може бути покладено в основу методологічного фундаменту для правового регулювання договірних відносин.

Найважливішою умовою успішного розвитку взаємин між людьми у промисловості, торгівлі та інших сферах діяльності є не тільки визнання приватних прав осіб, а й регулювання відповідних суспільних відносин та охорона означених прав. Саме тому нормативно-правові акти у приватноправовій сфері будь-якої держави містять положення, спрямовані як на регулювання договірних відносин, так і на охорону прав, що випливають із договору. Тобто завдання законодавця полягає у створенні збалансованого ефективного механізму правового регулювання договірних відносин, який би відображав стан розвитку та очікування суспільства².

У соціально-економічному обороті будь-які особи повинні мати правові можливості врегульовувати суспільні відносини таким чином, щоб забезпечити власний законний інтерес і при цьому не порушити права та законні інтереси інших осіб. Як наслідок, без відповідних юридичних конструкцій, до яких і належить договір, без правової доктрини, що в цілому забезпечують ефективне функціонування при-

¹ Конституція України : Основний Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. База даних (БД) «Законодавство України» / Верхов. Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>.

² Вавженчук С. Я. Правова природа договору з урахуванням досвіду провідних держав ЄС. *Угода про асоціацію України з ЄС як основа розвитку її національного законодавства. Адаптація національного законодавства відповідно до Угоди про асоціацію з Європейським Союзом* : монографія / за ред. О. В. Кузьменко. Київ : Вид. центр «Кафедра», 2019. С. 497–508.

ватних правовідносин, система регулювання договірних правовідносин у приватному праві не має суспільної цінності¹.

За таких умов на перший план поряд із нормативно-правовим регулюванням договірних відносин виходить забезпечення потенційних учасників договірних правовідносин необхідною правовою доктриною. Адже вона направлена проти зловживання правом². При цьому варто зауважити, що правову доктрину в договірному праві не можна розглядати у вузькому значенні, як позицію науковця або групи науковців з тієї чи іншої правової проблеми. Хоча саме вузьке розуміння правової доктрини віддзеркалювалося в радянській та пострадянській літературі³. Правову доктрину в договірному праві слід розглядати в широкому значенні. Тобто її слід розуміти як систему поглядів, концепцій, що сформовані в юридичній науці та судовій практиці. Прибічником такого розуміння доктрини в договірному праві виступає І. М. Хужокова⁴. При цьому вона робить важливе застереження, вказуючи, що правова доктрина – це не позиція судів щодо тлумачення права, що суттєво змінює його значення, а, скоріше за все, система методів оцінки економічних операцій на предмет відповідності не лише букві, але й духу закону⁵. Також варто зацентувати увагу на тому, що правова доктрина договірного права може трансформуватися під тиском законодавця. Як наслідок, така поінформованість сприятиме глибокому усвідомленню кожною особою не лише власних суб'єктивних прав та обов'язків, а і юридичної природи договірної конструкції з її ювелірними особливостями⁶.

¹ Вавженчук С. Я. *Правова природа договору з урахуванням досвіду провідних держав ЄС. Угода про асоціацію України з ЄС як основа розвитку її національного законодавства. Адаптація національного законодавства відповідно до Угоди про асоціацію з Європейським Союзом* : монографія / за ред. О. В. Кузьменко. Київ : Вид. центр «Кафедра», 2019. С. 497–508.

² Bankman J. The Economic Substance Doctrine. *Southern California Law Review*. 2000. Vol. 74, Iss. 5. P. 116, 117.

³ Мишина Н. В. Правовая доктрина как источник права (на примере железнодорожного права). *Правоведение*. 2008. № 4. С. 231.

⁴ Див.: Хужокова И. М. Доктрина добрых нравов и публичного порядка в договорном праве: сравнительное исследование. М. : Норма : Инфра-М, 2011. 112 с.

⁵ Там само. С. 12.

⁶ Вавженчук С. Я. *Правова природа договору з урахуванням досвіду провідних держав ЄС. Угода про асоціацію України з ЄС як основа розвитку її національного законодавства. Адаптація національного законодавства відповідно до Угоди про асоціацію з Європейським Союзом* : монографія / за ред. О. В. Кузьменко. Київ : Вид. центр «Кафедра», 2019. С. 497–508.

Безумовно, у процесі майнового обороту виникають відносини, які потребують вираження саме в розглядуваній формі. За цих обставин публічний інтерес держави не підлягає забезпеченню, адже договірні відносини, що виникають між контрагентами, окреслені лише приватним інтересом. Держава, виходячи із публічно-правових засад, лише створює належні умови для юридичного оформлення окреслених відносин, які склалися в силу соціально-економічного обороту, та забезпечує їх реалізацію через зафіксований на рівні закону правовий механізм охорони відповідних суб'єктивних прав¹.

Неможливо не відзначити й того, що генеза права, розвиток суспільства та форм взаємодії між людьми зумовили аутопоезис окремих договірних моделей у різних галузях права (цивільне право, трудове право, міжнародне право), які мають як спільні, так і відмінні риси. В історико-правовому аспекті значення та розуміння договору були доволі динамічними, адже постійно змінювалися. У деякі епохи договір отримував чільне місце у правовій системі, зокрема в період розквіту римського права, а в певні періоди зазнавав максимального утиску свого значення, зокрема в період існування СРСР². Щодо останнього Ф. Фельдбрюгге зазначав, що панівні в нашій державі напрямки розвитку соціалістичної економіки на основі адміністративних приписів залишали на долю зобов'язального права, яке не мало важливого значення, завдання регулювання дрібних угод між громадянами³.

Тенденція підвищення ролі договору прослідковувалася ще в XIX ст. Так, А. Фулльє влучно підкреслив, що договір займає дев'ять десятих чинних кодексів, а коли-небудь йому будуть присвячені в кодексах усі статті, від першої до останньої⁴. Отже, безспірною є теза про те, що за допомогою договору врегульовуються суспільні відно-

¹ Вавженчук С. Я. *Правова природа договору з урахуванням досвіду провідних держав ЄС. Угода про асоціацію України з ЄС як основа розвитку її національного законодавства. Адаптація національного законодавства відповідно до Угоди про асоціацію з Європейським Союзом* : монографія / за ред. О. В. Кузьменко. Київ : Вид. центр «Кафедра», 2019. С. 497–508.

² Там само.

³ Feldbrugge F. J. M. *Russian Law: The End of the Soviet System and the Role of Law*. Dordrecht ; Boston ; London : Martinus Nijhoff, 1993. P. 278.

⁴ Агарков М. М. *Обязательство по советскому гражданскому праву*. М. : Юриздат, 1940. С. 105. (Ученые труды / Всесоюз. ин-т юрид. наук НКЮ СССР ; вып. III).